सखा। वकराजो महाप्राज्ञः कश्यपस्यात्मसम्भवः। राजधर्मेति विख्यातो बभूवाप्रतिमो भुवि। देवकन्यासुतः श्रीमान् विद्वान् देवसमप्रभः। मृष्टाभरणसम्पन्नो भूषणैरर्कसन्निभैः। भूषितः सर्वगात्रेषु देवगर्भः श्रिया ज्वलन्" भा०शा० १६९अ०। ३मुनिभेदे "नाडीजङ्घः सुरगुरुमुनिर्वक्ति वृष्टेरकालौ मासवेतौ न शुभफलदौ पौषमासौ न शेषान्" मलमा०त०।

नाडीतरङ्ग पु० नाडी नाला तरङ्ग इव यत्र। १काकोले २हिण्डके ३रक्तहिण्डके च मेदि०।

नाडीतिक्त पु० नाड्या तिक्तः। नेपालनिम्बे राजनि०।

नाडीदेह पु० नाडीसारो देहोऽस्य। अतिकृशे भृङ्गिणि शिवस्य द्वारपालभेदे।

नाडीनक्षत्र नाड्यां षड्नाड़ीचक्रनवनाड़ीचक्रयोः स्थितं नक्षत्रम्। नाडीज्ञापकरेखास्थनक्षत्रभेदे। २८१६पृ० चक्रशब्दे षड्नड्यादिचक्रनिरूपणे दृश्यम्।

नाडीयन्त्र न० नाड़ीव नालीव यन्त्रम्। सुश्रुतोक्ते शल्योद्धारणार्थे विंशतिविधे यन्त्रभेदे "तत्र मनःशरीरबाधाकराणि शल्यानि तेषामाहरणोपाया यन्त्राणि। तानि षट्प्रकाराणि तद्यथा स्वस्तिकयन्त्राणि, सन्दंशयन्त्राणि तालयन्त्राणि, नाड़ीयन्त्राणि, शलकायन्त्राणि, उपयन्त्राणि चेति" इत्युपक्रमे "विंशतिर्नाड्यः"। "नाड़ीयन्त्राण्यनेकप्रकाराण्यनेकप्रयोजनान्येकतोमुखान्युभयतोमुखानि च तानि स्रोतोगतशल्योद्धरणार्थं रोगदर्शनार्थमाचूषणार्थं क्रियासौकार्य्यार्थञ्चेति तानि स्रोतोद्वारपरिणाहानि यथायोगपरिणाहदीर्घाणि च" सुश्रु०

नाडीवलय न० नाड्या घटिकायाः ज्ञानार्थं वलयं वलयाकारं यन्त्रम्। सि०शि० उक्ते लग्नादिज्ञानार्थे नाडीरूपकालज्ञानोपाये यन्त्रभेदे

"अपवृत्ते कुजलग्ने लग्नं चाथो खगोलनलिकान्तः। भूस्थं ध्रुवयष्टिस्थं चक्रं षष्ट्या निजोदयैश्चाङ्क्यम्। व्यस्तैर्यष्टीभायामुदयेऽर्कं न्यस्य नाडिका ज्ञेयाः। इष्टच्छायासूर्यान्तरेऽथ लग्नं प्रभायां च। केनचिदाधारेण ध्रुवाभिमुखकीलकेऽत्र धृते। अथ वा कीलच्छायातत्रमध्ये स्युर्नता नाड्यः" मू०। "अत्र सारदारुमयमिष्टप्रमाणं चक्राकारं समं नेम्यां षष्टिघटिकाङ्कं यन्त्रं खगोलमध्यस्थायां ध्रुवयष्टौ पृथ्वीमध्यस्थाने प्रोतं कार्यम्। तथा स्वोदयप्रमाणैर्मेषादिराशिभिरसमैरुभयपार्श्वयोः षड्वर्गेण च बुद्धिमताङ्कनीयम्। तैश्चोदयैर्विलोमैरङ्क्यम्। मेषात् पश्चिमतो वृषो वृषात् पश्चिमतो मिथुनम् इत्यादि। स चाङ्कनप्रकारः सर्वतोभद्रयन्त्रे मया पठितः। "वृतौ चक्रभागैस्तदन्तर्घटीभिः स्वदेशोदयैश्चाङ्कयेदस्य पार्श्वम्। प्रतिस्वोदयं स्वाग्निभिः३० क्षेत्रभागैस्त्रिभागाभिधैर्द्वादशांशैः२।३०र्नवांशैः३।२०। त्रिभागै१०र्द्विभागै१५स्तथा सस्वनाथैः प्रयत्नेन षड्वर्गमेवं विभज्य"। एवं यन्त्रं कृत्वा यस्मिन् दिने तेन कालज्ञानं तस्मिन् दिने यावानौदयिको रविस्तद्भुक्तान् राशीन् मेषादेर्दत्त्वा भुज्यमानराशेर्भागान् क्षेत्रभागेषु दत्त्वाग्रे रविचिह्नं कार्यम्। तस्मिन् दिन उदयकाले यष्टिच्छाया या पश्चिमतो गता तस्यां छायायां रविचिह्नं यथा भवति तथा यन्त्रं स्थिरं कार्यम्। ततोऽनन्तरं रविर्यथा यथोपरि याति तथा तथा छायाऽधो गच्छति। छायार्कचिह्नयोर्मध्ये या घटिकास्ता दिनगता ज्ञेयाः। तथा यष्टिच्छायायां यो राशिर्ये च क्षेत्रांशास्तल्लग्नं ज्ञेयम्। स च षड्वर्गः। अथ वा किं खगोलान्तःस्थेन यष्टिप्रोतेन, चक्रान्तरिष्टप्रमाणं कीलकं प्रोतं कृत्वा स कीलको ध्रुवाभिमुखो यथा भवति तथा केनचिदाधारेण चक्रं स्थिरं कार्यम्। तथा कृते इष्टकाले कीलच्छाया यत्र लगति तस्य यन्त्राधश्चिह्नस्य च मध्ये नतनाड़िका ज्ञेयाः" प्रमिता०।

नाडीविग्रह पु० नाड़ीमात्रसारः विग्रहो देहोऽस्य। शिवानुचरभेदे अतिकृशे भृङ्गिणि हेमच०।

नाडीव्रण पु०न० नाड़ीव व्रणम्। माधवकरोक्ते व्रणभेदे (नालीघा) "यः शोथमाममिति पक्वमुपेक्षतेऽज्ञो यो वा व्रणं प्रचुरपूयमसाधुवृत्तः। अभ्यन्तरं प्रविशति प्रविदार्य तस्य स्थानानि पूर्वविहितानि ततः सपूयः। तस्यातिमात्रगमनाद्गतिरिष्यते तु नाडीव यद्वहति तेन मता तु नाडी"। वातादिदोषभेदेन तस्य रूपाणि यथा "दोषैस्त्रिभिर्भवति सा पृथगेकशश्च संमूर्च्छितैरपि च शल्यनिमित्ततोऽन्या। तत्रानिलात् परुषसूक्ष्ममुखी सशूला फेनानुविद्धमधिकं स्रवति क्षपासु। पित्तात्तृषाज्वरकरी परिदाहयुक्ता पीतं स्रवत्यधिकमुष्णमहःसुतापि। ज्ञेया कफाद्बहुघनार्जनपिच्छिलास्रा स्तब्धा सकण्डूररुणा रजनीप्रवृद्धा। दाहज्वरश्वसनमूर्च्छनवक्त्रशोषा यस्यां भवन्त्यभिहितानि च लक्षणानि। तामादिशेत् पवनपित्तकफप्रकोपाद् घोरामसुक्षयकरीमिव कालरात्रिम्। दोषद्वयाभिहतलक्षणदर्शनेन तिस्रो गतीर्व्यतिकरप्रभवास्तु विद्यात्"। शल्यनिमित्तलक्षणं यथा